

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

ЛОТВИН ІВАННА ІВАНІВНА

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ДІТЬМИ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»

Науковий керівник:

СТЕПАНИЧЕНКО ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА

доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 22

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 02 червня 2025 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С. Ю

Луцьк – 2025

АНОТАЦІЯ

Лотвин І. І. Соціально-педагогічна діяльність з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі: робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»: 231 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 53 с.

Мета дослідження: сформулювати пропозиції щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі. Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна діяльність з дітьми. Предмет дослідження: особливості, напрями, форми і методи здійснення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі. У роботі розкрито сутність поняття «інклюзивне освітнє середовище», надано соціально-педагогічну характеристику дітям з особливими освітніми потребами, окреслено особливості, напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі. Проаналізовано досвід соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі Чарторийського ліцею. Розроблено рекомендації як пропозиції щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі. Звернено увагу, що удосконалення відповідної діяльності вимагає системного підходу, міждисциплінарної співпраці, активної взаємодії з дітьми і сім'ями, толерантного ставлення до різноманітності, впровадження інноваційних методик підтримки інклюзії.

Ключові слова: інклюзивна освіта, соціально-педагогічна діяльність, особливі освітні потреби, супровід, індивідуальна програма розвитку, соціалізація, мультидисциплінарна команда.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	8
1.1. Сутність поняття «інклюзивне освітнє середовище».....	8
1.2. Соціально-педагогічна характеристика дітей з особливими освітніми потребами.....	14
1.3. Особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі	18
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ АДАПТАЦІЇ.....	27
2.1. Напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.....	27
2.2. Досвід соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі Чарторийського ліцею.....	39
2.3. Рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Збільшення кількості народження дітей із порушеннями в розвитку – проблема не лише українського, але й глобального масштабу. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, лише 20% народжених дітей умовно вважаються здоровими, інші або страждають порушеннями психофізичного розвитку, або знаходяться в стані між здоров'ям і хворобою [24].

Інклюзивна освіта означає рівний доступ до навчання усіх дітей з урахуванням різних освітніх потреб та індивідуальних можливостей і спільне навчання, включаючи організацію спільних навчальних занять, виховних заходів і дозвілля. При цьому інклюзивне навчання не ототожнюється з навчанням у класах компенсаторного навчання і спеціальних (корекційних) класах, які функціонують у закладах загальної середньої освіти. Завдяки інклюзії знижується ізоляція та відчуження дитини з інвалідністю від учнівського колективу закладу загальної середньої освіти, тобто інклюзивна освіта здійснюється не в спеціальному закладі, а в закладі загальної середньої освіти загального типу. Визнання прав та інтересів дітей, їх інтересів, потреб, надання соціально-педагогічної допомоги в процесі соціалізації та вибору професійної діяльності є на сьогодні досить актуальним. Тому важливого значення набуває інклюзивне навчання, яке передбачає спільне перебування дітей з порушеннями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками. Оскільки, соціально-педагогічна діяльність відіграє важливу роль в умовах інклюзивного навчання необхідним є детальне вивчення цього питання.

Аналіз наукових досліджень та публікацій дає підставу стверджувати про зростання наукового інтересу до створення у закладах інклюзивного освітнього середовища. У наукових працях В. Бондаря [3; 4], О. Василенко [7; 8], І. Іванової, А. Колупасової [15–17], В. Шнайдера [42], І. Ярмошук [43] обґрунтовані концептуальні основи впровадження інклюзивного навчання в систему освіти України.

Проблема розробки моделей соціально-педагогічної діяльності загальноосвітніх шкіл інклюзивної орієнтації висвітлена в працях науковців: Т. Алексеєнко [1], О. Добровіцької, М. Чайковського [37], Н. Софій [34], І. Розмолодчикової [29], І. Сухоцької [35] та ін.

Над питаннями розробки й застосування ефективних форм і методів соціально-педагогічної роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, працювали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники як О. Казаннікова [13], М. Лехолетова, Т. Лях, С. Сапіга [20], Л. Міщик [23], З. Шевців [38–41], Е. Beazidou [47], Р. Blatchford, Р. Kutnick, Е. Baines, М. Galton [43] та ін.

У цих та інших працях розглядаються різні аспекти дослідження проблеми діяльності закладів освіти інклюзивної орієнтації. Проте у більшості наукових робіт основні акценти зводяться до викладу основ впровадження інклюзивного навчання у вітчизняні загальноосвітні заклади, у той час як практика соціально-педагогічної діяльності в нових умовах інклюзивного навчання і проблеми, пов'язані з цим, практично не відображені. З огляду на це тема роботи, де порушуються питання організації соціально-педагогічної діяльності в процесі інклюзивного навчання в них учнів з інвалідністю і пошуку шляхів підвищення її ефективності, є актуальною і потребує подальшого опрацювання.

Мета дослідження: сформулювати пропозиції щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна діяльність з дітьми.

Предмет дослідження: особливості, напрями, форми і методи здійснення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність поняття «інклюзивне освітнє середовище».
2. Надати соціально-педагогічну характеристику дітям з особливими освітніми потребами.

3. Окреслити особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

4. Визначити напрями, форми і методи соціально-педагогічної роботи з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

5. Проаналізувати досвід соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі Чарторийського ліцею.

6. Розробити рекомендації як пропозиції щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

Методи дослідження: аналіз, синтез, конкретизація, зіставлення, порівняння, узагальнення, систематизація, контент-аналіз, спостереження.

Експериментальна база дослідження: Чарторийський ліцей Маневицької селищної ради.

Дослідження здійснено в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки «Сучасні моделі і практики соціальної роботи та соціального забезпечення» (державний реєстраційний номер 0124U003595).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні та розширенні теоретичних положень про сутність особливості, напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі, розробці рекомендацій щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані соціальними педагогами закладів загальної середньої освіти у роботі з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі.

Апробація результатів дослідження і публікації. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки, Чарторийського ліцею Маневицької селищної ради, представлені у

формі 2 доповідей на I Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта в сучасних викликах» (м. Полтава, 27–28 березня 2025 р.) [46] та XVI Всеукраїнській науково-практичній конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (м. Луцьк, 14 травня 2025 р.) [44], публікації тез у збірнику наукових праць «Педагогіка» за результатами участі у XVI Всеукраїнській науково-практичній конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (м. Луцьк, 14 травня 2025 р.) [45].

Робота складається зі Вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (48 найменувань). Обсяг роботи – 53 сторінок, з них 50 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Сутність поняття «інклюзивне освітнє середовище»

Формування інклюзивного середовища в освітній системі України є важливим чинником, що сприяє активному оновленню традиційної школи та забезпечує рівний доступ до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. З часу, коли Україна приєдналася до Конвенції ООН про права дитини (1991 р.) та Конвенції про права осіб з інвалідністю (2009 р.), дедалі більшого значення набуває соціальна модель інвалідності. Вона, на відміну від медичної, розглядає порушення здоров'я не як особисту проблему, а як результат соціальних бар'єрів, які потребують усунення [24].

Згідно з соціальним підходом, інвалідність – це не покарання чи приреченість, а особливий стиль життя за певних умов. За відсутності упередженого ставлення та дискримінації з боку оточення, така життєва ситуація може бути цінною як для самої особи з інвалідністю, так і для її соціального оточення. Іншими словами, саме середовище, створене суспільством, а не захворювання, формує обмеження у діяльності людини.

У цьому контексті важливим є уточнення значення понять «інклюзія» та «інклюзивне освітнє середовище». Термін «інклюзія» (англ. *inclusion*) походить із англійської мови та дослівно означає «включення» або «з'єднання». В українській мові він трактується через споріднені англійські слова, такі як *include* – включати, *including* – включаючи, *inclusive* – всеосяжний, той, що охоплює [12, с. 8].

Українські науковці інтерпретують це поняття по-різному. Наприклад, Л. Міщик розглядає інклюзію як процес посилення участі всіх дітей у суспільному житті та освітніх програмах [23]. А. Колупаєва визначає її як цілісну систему

освіти, яка забезпечує повноцінне навчання всім учням, включно з тими, хто має відмінні здібності, завдяки доступності усіх аспектів навчального процесу [27, с. 76].

На думку Національної асамблеї людей з інвалідністю України, інклюзія – це не лише процес, але й стратегія, спрямована на забезпечення повної участі кожної людини в усіх сферах суспільного життя [24, с. 306].

Термін «інклюзивний» демонструє новий підхід не лише до навчання, а й до розуміння ролі людини в суспільстві. Він поступово витісняє поняття «інтеграція», оскільки останнє передбачає лише формальне поєднання дітей з особливими потребами та дітей без таких у межах одного простору. Інклюзія ж передбачає глибшу взаємодію, врахування індивідуальних потреб кожного учня, незалежно від рівня здібностей чи наявності освітніх труднощів.

Інклюзивне освітнє середовище можна охарактеризувати як:

- освітній процес, що ґрунтується на принципах адаптивної школи, де враховуються індивідуальні особливості кожного учасника освітнього процесу (за А. Обухівською) [25, с. 38];

- система освітніх послуг, яка забезпечує можливість навчання дітей з особливими освітніми потребами у звичайних загальноосвітніх закладах (на думку С. Семака) [33];

- підхід, що гарантує реалізацію основоположного права кожної дитини на освіту, а також права здобувати її за місцем проживання в межах загальноосвітньої школи (О. Кривоносова) [18];

- процес навчання дітей з особливостями розвитку в умовах загальної освіти із використанням спеціально адаптованих програм, методик та інноваційних підходів (В. Бондар) [4, с. 10].

Під поняттям «інклюзивне навчання» розуміють організацію рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими потребами через їх інтеграцію у загальноосвітні заклади. Цей процес базується на застосуванні методів, орієнтованих на особистість, з обов'язковим урахуванням індивідуальних особливостей пізнавальної діяльності кожної дитини [18].

Ключовим у впровадженні інклюзії є принцип недопущення дискримінації за будь-якими ознаками та визнання унікальності кожної дитини. Це підхід, за якого діти з особливостями розвитку не ізольовані, а беруть активну участь у житті громади. Їм надається можливість навчатися у загальноосвітніх школах, розташованих за місцем проживання, тобто в умовах, максимально наближених до звичайного соціального середовища.

Поняття «діти з особливими освітніми потребами» охоплює широку категорію учнів, які потребують додаткової підтримки у навчальному процесі. До цієї категорії входять як діти з порушеннями розвитку або обмеженими можливостями здоров'я, так і обдаровані учні, а також представники вразливих соціальних груп – зокрема діти-сироти чи безпритульні [18]. Проте в українській практиці це поняття часто трактується у вузькому значенні – в основному йдеться про підтримку дітей з психофізичними порушеннями.

Залежно від характеру порушень розвитку, дітей умовно поділяють на такі категорії: із вадами слуху; з порушеннями зору; з інтелектуальними труднощами; з психічною затримкою розвитку; з мовленнєвими відхиленнями; з ураженнями опорно-рухового апарату; з комплексними порушеннями (наприклад, діти з розумовою відсталістю, сліпотою, глухотою, поєднаними сенсорними вадами); з труднощами емоційно-вольової сфери, а також з аутистичними розладами.

На думку вчених В. Бондаря [4], С. Семака [33] та О. Таранченко [31], існують різні форми освітньої інтеграції:

комбінована форма – поєднання елементів навчання у звичайних і спеціальних умовах;

повна функціональна інтеграція – коли діти з особливими освітніми потребами постійно навчаються у загальноосвітньому класі на рівні з однолітками, отримуючи необхідну педагогічну підтримку;

часткова інтеграція – учні відвідують окремі уроки в загальноосвітньому класі, а решту – в спеціалізованих групах;

тимчасова або соціальна інтеграція – передбачає участь дітей з особливими потребами у спільних заходах або позаурочній діяльності разом із здоровими дітьми, хоча основне навчання відбувається в окремому класі.

Вибір типу інтеграції залежить від складності порушень розвитку дитини та від того, наскільки освітній заклад готовий забезпечити відповідні умови для такого навчання. Це рішення ухвалюється адміністрацією індивідуально [4, с. 12].

До позитивних аспектів інклюзивного підходу належать:

- відсутність ізоляції, яка виникає у спеціалізованих закладах, де зібрані діти з подібними труднощами;
- активне стимулювання розвитку пізнавальних, мовленнєвих, моторних і соціальних навичок через взаємодію з однолітками, які не мають порушень розвитку;
- наслідування поведінкових моделей здорових дітей, що сприяє соціалізації;
- навчання, зорієнтоване на сильні сторони, здібності та інтереси кожної дитини;
- можливість дітям з ОПП зростати у сімейному колі, встановлювати зв'язки з однолітками, брати участь у житті громади;
- формування у здорових дітей толерантного ставлення до тих, хто має інші потреби, розвиток емпатії та здатності до співпереживання;
- покращення професійного рівня вчителів, які навчаються працювати з дітьми з різними освітніми потребами, використовуючи гнучкі підходи та індивідуалізацію;
- постійна підтримка батьків, збереження емоційного контакту з дитиною;
- економічна доцільність: інклюзивна система потребує менших витрат порівняно зі створенням окремих спеціалізованих навчальних установ для кожної групи дітей [18; 24].

Для ефективного впровадження інклюзивної освіти необхідно забезпечити низку умов:

- законодавче та фінансове підґрунтя, яке повинно бути визначене відповідними нормативними документами;
- чітко визначений алгоритм зарахування дітей з особливими освітніми потребами (ОПП) до навчальних класів;
- наявність підготовлених фахівців, здатних надавати комплексну підтримку (медичну, психологічну, педагогічну), зокрема введення до штатного розпису посади асистента вчителя, який має пройти навчання з основ спеціальної педагогіки, психології та методик викладання, а також організація курсів підвищення кваліфікації для всіх працівників навчального закладу в межах інклюзивної тематики;
- забезпечення відповідної матеріально-технічної бази, що дозволяє створити доступне середовище без бар'єрів;
- розроблення індивідуальних навчальних програм, адаптованих до потреб конкретної дитини, за участі фахівців і з погодженням батьків;
- наявність необхідних дидактичних матеріалів та засобів навчання [4; 24].

Інклюзивне освітнє середовище повинне відповідати ряду вимог: воно має бути мотиваційним, стимулювати дитину до активності, сприяти комунікації, взаємодії з ровесниками, адаптації до соціального життя. Таке середовище також має бути багатофункціональним, створеним на основі системного підходу, враховувати індивідуальні особливості розвитку учня та передбачати використання матеріалів різного рівня складності й напруги [19, с. 190].

Асистент учителя виконує важливі функції, зокрема:

- забезпечення умов для якісного засвоєння навчального матеріалу відповідно до вимог спеціального державного стандарту;
- реалізація індивідуалізованого підходу щодо обсягу, змісту, методів та форм подачі матеріалу, темпу навчання відповідно до можливостей дитини з ОПП;
- участь у створенні індивідуальних навчальних програм, узгоджених із батьками;

– регулярне проведення корекційно-розвивальних занять, спрямованих на профілактику та педагогічну корекцію відхилень у розвитку та поведінці [4, с. 14].

Вимоги до вчителя інклюзивного класу, згідно з дослідженнями науковців, включають:

- розуміння власної професійної ролі в контексті особистісного розвитку;
- знання особливостей психічного розвитку дітей, які мають відхилення від типових норм, та вміння застосовувати ці знання у практичній діяльності;
- навички планування навчального процесу в умовах інклюзії;
- здатність прогнозувати досягнення кожного учня, оцінювати їх реальні та потенційні можливості;
- вміння гнучко формувати та коригувати індивідуальну освітню траєкторію;
- високий рівень педагогічної етики, мотивації до роботи в інклюзивному середовищі;
- здатність формувати атмосферу довіри, поваги та демократичного спілкування;
- вміння ефективно співпрацювати в команді з іншими учасниками освітнього процесу.

У межах міждисциплінарного підходу до підготовки педагогів для інклюзивної освіти сформувалась окрема галузь – інклюзивна педагогіка, яка досліджує закономірності розвитку психіки дитини, причини порушень поведінки та розвитку, а також розробляє шляхи їх подолання [9, с. 15].

Ключовими питаннями інклюзивної педагогіки є:

- ідентифікація груп дітей, для яких інклюзивна форма навчання є найбільш результативною;
- визначення оптимальних моделей організації навчального процесу (інтегроване, інклюзивне або інтернатне навчання);
- змістове наповнення освіти, вибір форм навчання та можливість переходу між ними;

– встановлення найбільш доцільного віку для початку інклюзивного навчання;

– аналіз специфічних (вік, стать, соціальний статус) та індивідуальних (тип нервової діяльності, риси характеру, емоційна сфера) особливостей дітей, а також пошук шляхів подолання труднощів їхньої адаптації в умовах закладу загальної середньої освіти [3, с. 16].

Отже, інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у закладах загальної середньої освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей. Воно передбачає створення освітнього середовища, яке відповідало б потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку, забезпечення наукового супроводу, створення навчальних програм, навчального методичного забезпечення. Сучасна система освіти має бути модифікована для включення дітей з особливими освітніми потребами в простір закладу загальної середньої освіти.

1.2. Соціально-педагогічна характеристика дітей з особливими освітніми потребами

Діти з особливими освітніми потребами є особливою категорією дітей, яка потребує створення специфічних умов навчання, виховання та розвитку. Ці потреби можуть бути зумовлені порушеннями фізичного, інтелектуального, сенсорного, мовленнєвого або психічного розвитку, а також поєднанням кількох із них. Соціально-педагогічна характеристика таких дітей охоплює не лише медичні аспекти, а й соціальні, емоційні та освітні особливості.

На думку Т. Сак та О. Таранченко, поняття «особливі освітні потреби» охоплює широкий спектр індивідуальних потреб, які виникають у дітей у зв'язку

з різними формами порушень розвитку, соціальною дезадаптацією або емоційно-вольовими труднощами [31]. Це вимагає адаптації освітнього процесу, застосування спеціальних методів та форм роботи з урахуванням індивідуальних можливостей кожної дитини.

Соціальна характеристика дітей з ООП передбачає врахування умов сімейного виховання, соціального оточення, рівня підтримки з боку батьків, педагогів і фахівців. Наприклад, дослідження Н. Морзе підкреслює, що для ефективної інклюзії важливо забезпечити не тільки матеріально-технічне оснащення, а й позитивне соціальне ставлення до таких дітей у суспільстві [2].

З педагогічної точки зору, діти з ООП потребують використання диференційованих, індивідуалізованих методів навчання, створення сприятливого освітнього середовища та залучення міждисциплінарної команди фахівців. Відомий український педагог В. Бондар зазначає, що розвиток інклюзивної освіти має базуватися на принципі гуманізму, рівності та партнерства між учасниками освітнього процесу [4].

Серед дітей з особливими освітніми потребами, які спільно навчаються у закладі загальної середньої освіти, особливу групу виділяють діти зі значними відхиленнями в розвитку розумової діяльності, мови, сенсорних, рухових, емоційно-вольових сфер, що неминує обмежує індивідуальні можливості життєдіяльності, соціалізації, навчання й повноцінного життя в суспільстві [6, с. 53].

1) Діти з порушеннями інтелектуального розвитку. Ця категорія охоплює дітей із легким, помірним або глибоким ступенем розумової відсталості. Основними характеристиками є:

- знижений рівень пізнавальної активності;
- труднощі в логічному мисленні, абстрагуванні, узагальненні;
- слабка пам'ять, особливо довільна;
- затримки мовленнєвого розвитку.

Такі діти потребують спрощених навчальних програм, великої кількості повторень, чіткого алгоритму дій та візуальної підтримки. Педагогу необхідно

враховувати повільний темп засвоєння матеріалу та використовувати ігрові, діяльнісні методи навчання.

2) Діти з порушеннями мовлення. Ця група включає дітей із загальним недорозвиненням мовлення, фонетико-фонематичними порушеннями, заїканням, афазією тощо. Основні особливості:

- обмежений словниковий запас;
- неправильна звуковимова;
- труднощі у формуванні граматичних структур;
- порушення комунікативної функції мовлення.

Соціально-педагогічна підтримка полягає у створенні умов для комунікації, індивідуальної логопедичної роботи, підтримці мовленнєвої активності в колективі.

3) Діти з порушеннями слуху. Ці діти мають часткову або повну втрату слуху, що ускладнює процес сприймання мовлення та формування власної мовленнєвої діяльності. У дітей зі значними сенсорними порушеннями можливі затримки загального розвитку. Їм необхідні:

- застосування жестової мови;
- використання слухових апаратів або кохлеарних імплантів;
- візуальна підтримка освітнього процесу (таблиці, ілюстрації, субтитри).

4) Діти з порушеннями зору. До цієї категорії належать діти з повною або частковою втратою зору. Вони потребують:

- спеціальних технічних засобів (Брайлів шрифт, рельєфно-графічні посібники);
- адаптованих підручників і аудіоматеріалів;
- просторової орієнтації в освітньому середовищі.

Педагогічна підтримка також включає формування навичок самостійності та розвиток альтернативних сенсорних каналів пізнання.

5) Діти з порушеннями опорно-рухового апарату. У таких дітей спостерігаються обмеження у руховій активності внаслідок ДЦП, ампутацій,

вроджених або набутих дефектів. Соціально-педагогічні підходи мають враховувати:

- потребу в допоміжних засобах пересування;
- фізичну адаптацію освітнього середовища;
- залучення асистента дитини до освітнього процесу.

6) Діти з розладами аутистичного спектра (РАС). Ця група характеризується:

- труднощами у встановленні соціальних контактів;
- сенсорними порушеннями;
- стереотипністю поведінки;
- емоційною нестабільністю.

Педагогу важливо будувати навчання на основі структури, передбачуваності та чіткого режиму. Часто ефективним є застосування методик TEACCH, АВА-терапії та підтримка з боку психолога й асистента.

7. Діти з емоційно-вольовими порушеннями. Ці діти мають труднощі в регуляції емоцій, низький рівень самоконтролю, підвищену тривожність або агресивність. Педагогічні підходи повинні включати:

- індивідуальну психологічну підтримку;
- розвиток навичок саморегуляції;
- створення безпечного освітнього простору.

Розуміння соціально-педагогічних особливостей дітей з ООП є необхідною умовою для створення інклюзивного освітнього середовища, в якому кожна дитина відчуває себе прийнятою, має рівний доступ до знань, розвитку та соціальної взаємодії. Педагог має виступати не лише носієм знань, а й координатором взаємодії між дитиною, сім'єю та фахівцями, що забезпечують комплексну підтримку.

1.3. Особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі

Інтеграція інклюзивної освіти в шкільну практику потребує від педагогів переосмислення особистісних установок і підвищення професійної готовності до реалізації соціально-педагогічної діяльності. Це включає усвідомлення нових підходів до організації освітнього процесу, прийняття сучасної освітньої парадигми, оновлення методичних підходів та впровадження диференційованого й особистісно орієнтованого навчання.

Зрозуміло, що такий виклик передбачає необхідність постійного підвищення рівня професійної майстерності педагога. Водночас, майбутні вчителі вже на етапі здобуття освіти у вищому навчальному закладі мають усвідомлено засвоювати основи соціально-педагогічної діяльності та її прикладні функції [38, с. 146].

Для цього необхідно глибоко оволодіти знаннями з загальної педагогіки, психології, методик викладання, а також ознайомитися з основами медичних наук (зокрема, клініки, психопатології, невропатології) і дефектології (корекційна педагогіка, соціальна психологія, спеціальні методики соціальної роботи).

Водночас соціально-педагогічна діяльність учителя не має дублювати роботу соціального педагога як фахівця команди супроводу, а повинна виступати як важливе доповнення та підсилення його функцій і напрямів діяльності.

У межах понятійного апарату соціальної педагогіки соціально-педагогічна діяльність визначається як вид професійної діяльності, що спрямований на створення сприятливих умов для соціалізації та гармонійного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб, а також відновлення соціально прийнятних моделей поведінки [38, с. 141].

Більшість дослідників цієї проблематики, зокрема О. Будник [6], З. Шевців [41] та інші, вважають, що соціально-педагогічна діяльність учителя є складовою його професійної діяльності, яка поєднує філософські, психологічні та

педагогічні підходи до розуміння її змісту і структури. Вона втілює соціальний аспект у щоденній освітній практиці, виступає органічною частиною професійної діяльності вчителя та являє собою структурно-динамічну систему цілеспрямованих дій, що реалізуються у найближчому соціальному середовищі з метою підтримки розвитку й соціалізації дітей.

Педагогічна та соціально-педагогічна діяльності мають спільні риси, однак також характеризуються певними відмінностями. Їх об'єднує виконання важливої суспільної функції – забезпечення передачі соціального досвіду, культурних цінностей і сприяння всебічному розвитку особистості. Водночас специфіка соціально-педагогічної роботи полягає в тому, що вона активізується за наявності складних життєвих обставин у дитини або групи дітей. Через її орієнтацію на індивідуальність вона має адресний характер, виконується в межах конкретної ситуації та належить до числа гуманістичних професій.

У контексті інклюзивного навчання об'єктом соціально-педагогічного впливу виступають учні з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту у звичайних загальноосвітніх закладах. Особливу увагу потребують діти, які мають серйозні порушення у когнітивному розвитку, мовленні, сенсорній чи моторній сферах, а також у сфері емоційно-вольових процесів. Такі обмеження значною мірою впливають на можливості їхньої адаптації, соціалізації та повноцінного включення у суспільне життя [6, с. 53].

Завдання соціально-педагогічної діяльності полягає у створенні умов, що сприяють фізичному, морально-духовному, інтелектуальному та соціальному розвитку школярів. Важливим її аспектом є попередження негативних явищ і надання комплексної підтримки, спрямованої на самореалізацію та успішну інтеграцію учнів у соціум. Зміст діяльності, її методи та форми тісно пов'язані між собою і визначаються залежно від поставленої мети.

Результативність діяльності вчителя початкових класів у соціально-педагогічному аспекті значною мірою залежить від правильного визначення змісту його дій, обраних методик та організаційних підходів.

Соціально-педагогічна діяльність є комплексним утворенням, що включає кілька змістових компонентів:

Цільовий компонент передбачає визначення мети й завдань діяльності як у конкретній ситуації, так і з урахуванням довготривалих прогнозів. Загальна мета окреслює стратегічний напрям роботи, тоді як проміжні – деталізують її етапи.

Мотиваційний компонент відображає рушійні сили дій як спеціаліста, так і клієнта. Ефективність процесу значною мірою залежить від готовності дитини або її родини до взаємодії, яку можна представити як послідовність: "хочу – можу – дію – отримую результат".

Комунікативний компонент вказує на важливість ефективної взаємодії між фахівцем і дитиною (чи групою). Соціально-педагогічна діяльність неможлива без активного спілкування, що ґрунтується на індивідуальному підході до різних типів особистості – від замкнених до тих, хто активно шукає підтримки.

Процесуальний компонент стосується практичного втілення соціально-педагогічних завдань. Йдеться про вибір відповідних технологій, форм впливу й змісту діяльності, які забезпечують досягнення результату.

Результативно-оціночний компонент включає аналіз досягнень, оцінювання ефективності застосованих підходів і коригування дій відповідно до отриманих результатів [41, с. 152].

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність у межах інклюзивного освітнього простору розглядається як форма професійної активності педагога, що спрямована на виконання освітніх, виховних, корекційно-розвивальних і соціалізуючих функцій. Її мета – гармонізація взаємодії між учнями з типовим розвитком і тими, хто має обмежені освітні можливості, а також адаптація середовища класу до індивідуальних потреб дітей з ООП.

У соціально-педагогічній діяльності педагога закладу загальної середньої освіти в умовах інклюзивного середовища важливим чинником ефективності є дотримання певних принципів – системи основних орієнтирів, яких необхідно дотримуватись у професійній практиці. Ці принципи формуються відповідно до напрямів діяльності, тому об'єднують риси як педагогічної, так і соціальної

роботи. Аналіз наукових джерел дає змогу виділити ключові принципи соціально-педагогічної роботи вчителя:

- принцип відповідності природним і культурним особливостям (урахування вікових, фізіологічних, психологічних, статевих, національних характеристик учнів);
- принцип гуманізму й педагогічного оптимізму
- індивідуалізації та диференціації підходів;
- поєднання корекційної та розвивальної складових;
- орієнтація на державні підходи, дотримання правових норм і прав людини;
- принцип відповідності змісту і форм діяльності реальним умовам і можливостям учня;
- принцип цілеспрямованості, що означає чітку орієнтацію на досягнення визначених цілей і завдань.
- системність у реалізації діяльності;
- єдність у співпраці з іншими фахівцями освітнього закладу;
- дотримання компетентнісного підходу;
- конфіденційність інформації про учнів та їхні родини;
- толерантність – відкритість до роботи з усіма дітьми без поділу на «зручних» чи «проблемних».

Соціально-педагогічна діяльність включає низку функцій, що формують її зміст:

Комунікативна функція забезпечує ефективну взаємодію особистості з оточуючим середовищем.

Організаторська функція передбачає планування, структурування та координацію діяльності у взаємодії з соціальними інституціями.

Прогностична функція полягає у передбаченні наслідків власної професійної діяльності.

Захисна функція спрямована на захист прав та інтересів дітей і молоді.

Діагностична функція допомагає виявляти проблемні аспекти мікросередовища.

Профілактична функція націлена на запобігання негативним соціальним явищам.

Корекційно-розвивальна функція спрямована на удосконалення особистісних характеристик і життєвих орієнтирів учнів.

Соціалізуюча функція передбачає сприяння розвитку особистості, її адаптації до суспільних вимог.

Соціально-терапевтична функція реалізується у подоланні кризових ситуацій дитини.

У межах інклюзивного навчання функціонал соціально-педагогічної діяльності розширюється. Особлива увага приділяється напрямку роботи, пов'язаному з інклюзією, який регулюється законодавчими актами і орієнтований на залучення дітей з особливими освітніми потребами до активного соціального життя. Очікуваним результатом такої діяльності є позитивні зміни у сфері знань, навичок та пізнавальних здібностей.

Основними напрямками соціально-педагогічної діяльності у школі з інклюзивною формою навчання є:

- **педагогічна діяльність** як процес, що інтегрує навчання, виховання, розвиток та особистісне зростання учня;
- **корекційно-розвивальна робота**, що включає педагогічні та лікувальні методики для корекції відхилень у розвитку;
- **психолого-педагогічна діагностика**, яка проводиться з метою збирання важливої інформації за допомогою адаптованих методик;
- **профілактична діяльність**, спрямована на запобігання шкільній дезадаптації та своєчасне виявлення дітей із ризиком порушення поведінки;
- **робота з дітьми, які мають девіантну поведінку**, що спрямована на підтримку їх самовиховання та саморозвитку;
- **діяльність з обдарованими дітьми**, яка полягає у створенні умов для розвитку їх потенціалу;

– **співпраця з сім'єю**, що включає освітню підтримку батьків, формування їхньої педагогічної культури, а також допомогу в розв'язанні проблем виховання;

– **соціально-педагогічна реабілітація** – комплекс заходів, що допомагають дітям відновити втрачені соціальні функції;

– **соціально-педагогічна анімація**, яка полягає в організації дозвілля учнів у позаурочний час [17, с. 57].

Отже, соціально-педагогічна діяльність є квазіпрофесійною діяльністю, яка спрямована на навчання і соціалізацію учня. Крім того, інклюзія передбачає професійну діяльність спеціально підготовлених фахівців для системи інклюзивної освіти – інклюзивну діяльність. «Інклюзивна діяльність» – це новий освітній вид діяльності, регламентований відповідною нормативно-правовою базою інклюзивної освіти, змістом якого є залучення осіб з ООП в соціальне життя, в умови освітніх, позашкільних навчально-виховних та оздоровчо-виховних закладів, результатом якого є прагнення і здатність фахівців високого рівня до готовності вносити позитивні зміни для кожного учасника цього виду діяльності.

Розвиток інклюзивної освіти є ключовим напрямом модернізації сучасної освітньої системи, спрямованим на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб. У цьому контексті соціально-педагогічна діяльність набуває особливої ваги, адже сприяє успішній адаптації, інтеграції та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Основними завданнями соціально-педагогічної роботи в умовах інклюзії є:

– формування сприятливого психологічного клімату для всіх учасників освітнього процесу;

– сприяння адаптації дітей з ООП у дитячому колективі;

– розвиток інклюзивної культури серед педагогів, батьків та учнів;

– надання психологічної й педагогічної підтримки дітям з ООП та їх родинам;

– розробка й впровадження ефективних методик соціально-педагогічної підтримки, адаптованих до різних нозологічних груп [28].

Соціально-педагогічна діяльність у закладах інклюзивної освіти орієнтована на забезпечення всебічного розвитку дитини, її адаптацію до шкільного середовища та успішну соціалізацію. Це комплексний процес, що охоплює широкий спектр форм, методів і напрямів підтримки.

Одним із провідних напрямів є психолого-педагогічний супровід дітей з ООП, головне завдання якого – створення сприятливих умов для навчання, зокрема шляхом розробки індивідуальної програми розвитку (ІПР), що враховує інтелектуальні, емоційні та фізичні особливості дитини.

Другим важливим аспектом є організація інклюзивного освітнього простору, який передбачає доступність середовища для всіх учнів: облаштування сенсорних кімнат, зон відпочинку, використання адаптованих навчальних матеріалів та допоміжних засобів (піктограм, піскотерапії тощо).

Особливу увагу слід приділити учням із порушеннями опорно-рухового апарату, для яких важливо забезпечити не лише архітектурну доступність, а й створити умови для повноцінної участі у навчальному процесі та громадському житті (зокрема – організація занять з адаптивної фізичної культури, використання спеціального обладнання, як-от клавіатури з великими кнопками чи програм для диктування тексту).

Використання творчих методів, таких як арт-, музико-, казко- чи піскотерапія, сприяє розвитку емоційної сфери, зменшенню тривожності, формуванню комунікативних навичок у дітей з ООП.

Для створення атмосфери взаєморозуміння серед однолітків ефективною є практика «наставництва», коли учні без ООП допомагають своїм однокласникам у навчанні та повсякденному житті. Корисними є тренінгові заняття з розвитку комунікативної компетентності, наприклад, тренінг «Емоції та ми», під час якого діти вчаться розпізнавати та виражати власні емоції за допомогою карток, жестів або рольових ігор [41].

Ще одним важливим завданням є професійне орієнтування дітей з ООП, що передбачає організацію майстер-класів, екскурсій на підприємства з адаптованими умовами праці, зустрічей з людьми з інвалідністю, які досягли професійного успіху.

Соціально-педагогічна діяльність в інклюзивному середовищі є ефективною лише за умови злагодженої міждисциплінарної взаємодії між учителями, асистентами, психологами, логопедами, реабілітологами, батьками та представниками громадськості. Соціальний педагог у цьому процесі виконує роль координатора, забезпечуючи належну комунікацію, розподіл функціональних обов'язків та своєчасне вирішення проблем.

Важливою частиною його роботи є підтримка родин дітей з ООП – як емоційна, так і інформаційна. Це можуть бути тренінги для батьків на тему «Як підтримати дитину в інклюзивному класі», а також створення груп взаємопідтримки.

Залучення громадських організацій та волонтерів також є ефективним ресурсом підтримки інклюзивної освіти.

Попри значний поступ, ефективність соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі гальмується низкою чинників:

- недостатньою підготовкою педагогів до роботи в умовах інклюзії;
- обмеженим матеріально-технічним забезпеченням;
- потребою в удосконаленні нормативно-правової бази щодо супроводу дітей з ООП.

Перспективи розвитку соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі пов'язані з розширенням міждисциплінарної взаємодії, впровадженням інноваційних педагогічних практик, створенням інклюзивних ресурсних центрів та поглибленням співпраці з громадськими ініціативами.

Отже, соціально-педагогічна діяльність в інклюзивному навчанні спрямована на створення умов для гармонійного розвитку, адаптації та інтеграції дітей з ООП у суспільство, є багатогранною та спрямованою на їх підтримку на всіх рівнях розвитку та навчання. Використання різноманітних методів і підходів

дозволяє не лише покращити освітній процес, а й сприяти соціалізації, особистісному становленню та інтеграції дітей у суспільство. Ця діяльність забезпечує формування інклюзивного середовища, де кожна дитина має можливість реалізувати свій потенціал, отримати якісну освіту та стати повноцінним членом суспільства.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ АДАПТАЦІЇ

2.1. Напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі

Закон України «Про освіту» (ст. 22) визначає нормативну базу організації соціально-педагогічної діяльності у закладах загальної середньої освіти, у тому числі встановлює статус соціального педагога як ключового фахівця у сфері соціального виховання. Соціальний педагог – це спеціаліст, який працює з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами, забезпечуючи умови для їх повноцінного розвитку, соціалізації та адаптації до шкільного середовища [30, с. 42].

Соціально-педагогічна діяльність у школі ще перебуває на етапі становлення, але вже формується її модель, що включає внутрішній і зовнішній складники. Внутрішній охоплює діагностику, організацію виховного процесу, загальне управління цим напрямом та захист прав дитини. Зовнішня складова реалізує функції застосування набутих знань і досвіду школярів у повсякденному житті, сприяє розвитку їхньої творчої та емоційної чутливості, а також гармонізує вплив різних чинників соціального середовища на особистісне становлення дитини [38, с. 38].

Основною метою соціально-педагогічної діяльності в інклюзивних навчальних закладах є допомога дітям з особливими освітніми потребами у подоланні особистих труднощів. Це досягається через активізацію внутрішніх ресурсів учня та залучення підтримки його соціального оточення, впровадження необхідних соціальних змін, процеси виховання, самовиховання й навчання.

Соціальний педагог у школі з інклюзивним підходом здійснює роботу, спрямовану на виявлення, профілактику та усунення соціальних і психологічних

проблем, попередження девіантної поведінки та оздоровлення мікросередовища. Для цього він повинен володіти широким спектром професійних навичок, змінювати свою соціальну роль залежно від ситуації та характеру проблеми [23].

На думку В. Шульги, основна функція соціального педагога полягає не в навчанні, а у вихованні, соціальній підтримці та захисті учнів. Його діяльність орієнтована на розвиток особистості школяра.

Результати аналізу соціального середовища мікрорайону та соціальної паспортизації класів вимагають чіткого планування соціально-педагогічної роботи в інклюзивних закладах освіти. Кожен такий заклад має забезпечити умови, необхідні для ефективної реалізації цієї діяльності. Основні напрямки включають:

- формулювання цілей та завдань соціально-педагогічної роботи;
- аналіз впливу соціального середовища (родини, мікрорайону, вулиці) на учнів з ООП і визначення ключових учасників цього процесу;
- розроблення концепції соціально-педагогічної діяльності, створення соціальних паспортів класів;
- підтримка адаптації учнів з ООП до навчального процесу;
- формування партнерських відносин із батьками та громадськістю;
- нейтралізація негативного впливу мікросоціуму на дітей з особливими освітніми потребами;
- організація навчального процесу та дозвілля для учнів;
- реалізація соціально-профілактичної, інформаційно-просвітницької та масової роботи, спрямованої на посилення соціалізуючої функції школи;
- координація зусиль закладу освіти, місцевих органів влади, медичних та громадських служб для підтримки сімей учнів з ООП;
- створення умов для культурного розвитку дітей з особливими потребами;
- залучення учнів до соціально-педагогічних проєктів;

- проведення індивідуальної та групової роботи, профорієнтаційна підтримка;
- сприяння у виборі майбутнього шляху (навчання у ЗВО або працевлаштування);
- популяризація здорового способу життя серед школярів з ООП.

Діяльність соціального педагога в закладі загальної середньої освіти інклюзивної орієнтації пов'язана з усіма членами педагогічного колективу. Першочерговим завданням роботи шкільного соціального педагога є встановлення зв'язків і співпраці з дирекцією закладу загальної середньої освіти, спеціалістами соціальної сфери, які допомагають у методичному та практичному здійсненні корекційної та розвиваючої роботи з учнями з особливими освітніми потребами.

Ефективність навчально-виховної, корекційно-розвиваючої та лікувально-профілактичної діяльності в закладі інклюзивної орієнтації залежить від узгодженості дій педагога як ключової фігури з фахівцями різного профілю (соціального педагога, спеціального педагога, психолога, медичного працівника та ін.), які входять до складу команди фахівців. Робота цієї команди спрямована на: оцінювання стану розвитку кожної дитини; розробку та реалізацію індивідуальних планів роботи з дитиною з особливими освітніми потребами; планування додаткових послуг; аналіз та оцінку результатів спільної діяльності; підвищення рівня кваліфікації членів команди [16, с. 174].

Робота соціального педагога полягає у вихованні, навчанні, розвиткові та соціальному захистові учнів з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти. Зміст роботи соціального педагога та його функції обумовлені попередньо отриманими даними, які потребують аналізу та соціально-педагогічної інтерпретації. Тому на початковому етапі соціальний педагог вивчає психолого-медико-педагогічні особливості особистості дитини та її соціальне мікросередовище, умови життя.

В процесі вивчення (діагностики, дослідження) з'ясовуються інтереси і потреби, труднощі й проблеми, конфліктні ситуації, відхилення в поведінці, проблеми в сім'ї, її соціокультурний і педагогічний портрет.

Діагностичний інструментарій соціального педагога складають соціологічні та психологічні методики.

Використовуються також специфічні методи соціальної роботи, такі, як метод соціальної біографії сім'ї, особистості, діагностика соціального середовища й ін [19, с. 190].

Соціальний педагог організовує та проводить консультації, під час яких роз'яснює права та обов'язки учнів з особливими освітніми потребами та їхніх родин, пропонує можливі шляхи розв'язання проблем, що виникають у навчальному процесі. Він надає соціальну підтримку, використовуючи всі доступні правові інструменти. Аналізуючи складнощі у сфері сімейних відносин, комунікації та соціального середовища, фахівець класифікує виявлені проблеми та залучає до їхнього розв'язання відповідних спеціалістів. Встановлюючи контакт із сім'єю дитини, соціальний педагог стимулює її активну участь у подоланні труднощів, допомагає використовувати наявні ресурси та резерви.

Крім того, соціальний педагог виконує роль посередника, налагоджуючи зв'язки між сім'єю та фахівцями різних напрямків — психологами, соціальними працівниками, лікарями, представниками органів влади та громадськості. Для цього він активно співпрацює з різними соціальними інститутами, сприяючи визнанню права дитини на повноцінне життя і рівність у суспільстві. Одним із пріоритетних завдань спеціаліста є інформування учнів та їх батьків про їхні права у зрозумілій і доступній формі.

Варто зазначити, що сфера соціально-педагогічної роботи виходить за межі навчального закладу і охоплює різні рівні соціального середовища: державні установи, мікрорайон, сім'ю, вуличне оточення. Основною метою діяльності є допомога дітям у розвитку навичок самовдосконалення, засвоєнні норм соціальної поведінки, гармонізації особистих і суспільних інтересів, формуванні конструктивних взаємин з оточенням.

Особливе значення у роботі соціального педагога закладу загальної середньої освіти інклюзивного типу має соціально-педагогічний і соціально-оздоровчий супровід учнів з особливими освітніми потребами. Це включає адаптацію у колективі, реабілітацію, відновлювальне лікування, оздоровлення та організацію відпочинку. Соціальний педагог проводить індивідуальні заняття, а також організовує цікаві й змістовні заходи, такі як творчі конкурси, святкові заходи, виставки, дискотеки та відпочинок у санаторіях.

Однак соціальний супровід дітей – це комплексна задача, що лежить на перетині компетенцій кількох фахівців, тому її не можна повністю покласти на одного спеціаліста. Обов'язки педагогів інклюзивних закладів регламентуються відповідними нормативними документами Міністерства освіти і науки України. Соціальний педагог координує співпрацю між закладом освіти, сім'єю, службами у справах дітей, соціальним захистом, медичними установами, молодіжними соціальними службами та громадськими організаціями з метою ефективної адаптації дитини до соціального середовища і створення комфортних умов для її розвитку.

Для цього спеціаліст вивчає особливості розвитку дітей з ООП, аналізує взаємини у класі та школі загалом, а також досліджує сімейне виховання (діагностична функція). На основі цих даних соціальний педагог прогнозує потенційні зміни у соціальній ситуації, які можуть позитивно або негативно вплинути на розвиток дитини, і враховує це у плануванні навчально-виховного процесу (прогностична функція).

На основі результатів діагностичних досліджень соціальний педагог надає рекомендації та поради батькам, педагогам та іншим зацікавленим особам щодо соціального розвитку дітей. Він також забезпечує дітям необхідну консультативну підтримку в соціально-педагогічній сфері (консультативна функція).

Соціальний педагог пояснює дітям важливість дотримання соціально значущих норм і правил поведінки, а також ведення здорового способу життя.

Він працює над запобіганням негативних явищ у шкільному середовищі (профілактична функція).

Крім того, соціальний педагог надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб дітей, здійснює супровід дітей з особливими освітніми потребами, допомагає їм у соціальному та професійному самовизначенні. Він проводить роботу, спрямовану на відновлення фізичного здоров'я та соціальних функцій дітей, підтримує розвиток дітей з обмеженими можливостями та покращує їхній психоемоційний стан (соціально-трансформаційна функція). Також соціальний педагог контролює дотримання норм захисту прав дітей (захисна функція).

Загалом соціальний педагог координує взаємодію всіх учасників процесу соціального виховання, сприяє організації корисної для суспільства діяльності дітей, формує демократичні відносини у шкільному середовищі. Він залучає різноманітні установи, громадські організації, творчі об'єднання та окремих громадян до проведення культурно-освітніх, профілактичних, виховних, спортивно-оздоровчих і інших заходів для дітей з особливими освітніми потребами (організаційна функція).

Порядок роботи соціального педагога в процесі соціального супроводу дитини з особливими освітніми потребами включає такі етапи:

Ознайомлення з особовою справою дитини, її медичною історією та характером захворювання.

Проведення консультацій з дитиною та її батьками для визначення рівня здібностей дитини у сферах самообслуговування, спілкування, пізнання та контролю поведінки.

Оцінка освітнього середовища щодо його відповідності потребам дитини та внесення рекомендацій щодо можливих змін.

Вивчення індивідуальних особливостей дитини.

Участь у створенні індивідуальної програми розвитку дитини.

Організація зустрічей із батьками, однокласниками та педагогами для підготовки їх до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.

Аналіз соціально-психологічного клімату в колективі та визначення статусу дитини серед однолітків.

Сприяння інтеграції дитини у суспільне життя через залучення до позакласних і позашкільних заходів.

Регулярний моніторинг рівня адаптації дитини та виконання індивідуальної програми розвитку.

Відповідно до чинних нормативних документів, одним із завдань соціального педагога є забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Зазвичай таке супроводження охоплює також сім'ї дітей, які навчаються вдома. У статті 22 Закону України «Про освіту» підкреслено, що соціально-педагогічний супровід у системі освіти сприяє співпраці навчальних закладів, сім'ї та суспільства у вихованні дітей і адаптації їх до соціального середовища, а також надає консультативну підтримку батькам чи їхнім заміникам. Однак наразі не існує нормативних документів, які чітко регламентують порядок соціально-педагогічного патронату дітей з ОПП у інклюзивних школах. Тому соціальному педагогу доцільно орієнтуватися на інструктивні листи Міністерства освіти і науки України, в яких визначені пріоритетні напрямки роботи психологічної служби на поточний навчальний рік та порядок супроводу сімей із дітьми з особливими освітніми потребами.

Основні завдання соціально-педагогічного супроводу включають:

Організацію професійної допомоги сім'ї у вирішенні її соціальних проблем та адаптації в суспільстві.

Формування у членів сім'ї соціально-педагогічної компетентності — набуття знань і навичок, необхідних для повсякденного життя.

Забезпечення всебічного розвитку дитини з урахуванням її здібностей, індивідуальних психофізичних особливостей і культурних потреб, формування моральних цінностей та умов для соціалізації.

Надання комплексної психолого-педагогічної, корекційно-розвивальної підтримки дітям із потребою в корекції фізичного чи розумового розвитку, тривалому лікуванні та реабілітації.

Сприяння батькам у створенні належних психолого-педагогічних умов для виховання дитини з урахуванням її віку, особливостей і потреб для своєчасного та гармонійного розвитку.

Основні етапи роботи соціального педагога з соціально-педагогічного супроводу сімей, які мають дітей з особливими освітніми потребами, можна розділити на три стадії: підготовчу, практичну та узагальнюючу.

На підготовчому етапі проводиться соціально-педагогічна діагностика, а також надається підтримка батькам у створенні сприятливого розвивального середовища вдома для дитини. Соціальний педагог під час роботи із сім'єю допомагає налагодити нові взаємини між дитиною та дорослими, надає консультації батькам і, за потреби, організовує зустрічі з іншими фахівцями.

Консультації для батьків дітей з особливими потребами є ключовим елементом успішної співпраці між сім'єю та загальноосвітнім закладом. Під час таких зустрічей обговорюються питання, які турбують батьків ще до початку навчання, зокрема:

Чи сприятиме навчання у школі розвитку дитини?

Як покращити стосунки між дитиною з особливими потребами та членами сім'ї?

Чи зможе дитина взаємодіяти з однолітками, і чи не завдадуть їй шкоди інші діти або дорослі, які не мають досвіду у спілкуванні з нею?

Як сформувати у дитини позитивне ставлення до навчання, однокласників та вчителів?

Крім цього, соціальний педагог допомагає сім'ям організувати медичне обстеження, проходження психолого-медико-педагогічної комісії (ПМПК), а також супровід дитини до школи, якщо батьки не можуть зробити це самостійно.

В результаті підготовчого етапу соціальний педагог отримує глибоке розуміння ситуації в сім'ї, визначає її потреби, ставить цілі й завдання допомоги, підбирає відповідні методи роботи для розвитку дитини та підтримки її найближчого оточення.

Практичний етап включає безпосередню діагностику дитини, участь у створенні індивідуальних програм розвитку, проведення просвітницьких заходів, а також консультації дітей і батьків.

На узагальнюючому етапі здійснюється аналіз досягнутих результатів, формуються рекомендації для подальшої роботи з дитиною і сім'єю.

Робота з батьками передбачає формування у них здорових життєвих звичок, правової і педагогічної культури, розвиток життєвої компетентності і активної життєвої позиції, допомогу в організації корисного сімейного та дитячого дозвілля, навчання поведінці в надзвичайних ситуаціях.

Робота з дітьми зосереджена на їх розвитку, вихованні та навчанні з урахуванням вікових особливостей, сприйняття світу та видів провідної діяльності. Вона має на меті підготувати дитину до самостійного життя в суспільстві, створити умови для розвитку природних здібностей (фізичних, психологічних, соціальних), формувати основні риси особистості, допомагати набувати життєвих навичок, виховувати творче ставлення до реальності і забезпечувати всебічний розвиток. Особлива увага приділяється підтримці здорового способу життя.

Основними формами роботи з дітьми є гра, спілкування, організація творчих занять тощо.

При роботі з учнями враховуються сучасні тенденції у стосунках між батьками і дітьми, їхні типології, ціннісні орієнтири, особливості характеру, а також вплив сім'ї на формування особистості дитини.

Головні напрямки інклюзивної роботи в закладах загальної середньої освіти охоплюють:

Забезпечення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в початкових класах.

Підготовку педагогічного персоналу до роботи в інклюзивних класах.

Підготовку фахівців до співпраці з батьками дітей з особливими потребами.

Формування комплексної моделі підтримки дітей та їхніх сімей через мультидисциплінарні команди.

Проведення консультативної роботи з батьками.

Організацію корекційних занять для дітей з особливими освітніми потребами.

Поширення позитивного досвіду інклюзивного навчання.

Асистенти вчителів-реабілітологів виконують корекційні заняття відповідно до індивідуальних планів розвитку, графіків занять і потреб учнів, поєднуючи навчальну, розвивальну та виховну роботу.

Інклюзивне виховання реалізується не лише через пряме засвоєння знань і цінностей, а через застосування системи педагогічних методів у рамках цілісного педагогічного процесу. Важливо правильно підбирати зміст і використовувати корекційні можливості, орієнтовані на соціальні та суспільно важливі ситуації, а також оптимальні форми організації діяльності.

Розглянемо ключові методи та форми інклюзивного виховання.

Методи інклюзивного виховання – це інструменти, які дають педагогам змогу впливати на поведінку і розвиток учнів, формувати в них необхідні риси характеру та ціннісні орієнтири, одночасно збагачуючи їхній досвід у сфері діяльності, спілкування та міжособистісних стосунків. Метод виховання в інклюзивному середовищі – це спосіб взаємодії педагога і вихованців, спрямований на досягнення певних корекційно-виховних цілей.

У роботі соціально-педагогічного спрямування найчастіше застосовують такі групи методів інклюзивного виховання:

Методи формування свідомості: бесіди, диспути, лекції, приклади, пояснення, переконання.

Методи організації діяльності та формування суспільної поведінки: вправи, привчання, виховні ситуації, приклади.

Методи мотивації та стимулювання: вимоги, громадська думка. Водночас не рекомендується використовувати методи емоційного стимулювання, такі як

змагання, заохочення чи переконання, через їхню неприйнятність в інклюзивному вихованні.

Методи самовиховання: самопізнання, самооцінка, саморегуляція.

Методи соціально-психологічної підтримки: психологічне консультування, аутотренінг, стимулювальні ігри.

Спеціальні методи: патронат, супровід, тренінги, медіація.

Методи педагогічної корекції, запропоновані І. Подласим, призначені для цілеспрямованого виправлення поведінкових чи інших порушень, які мають спільні причини. До них відносяться суб'єктивно-прагматичний метод, метод заміщення, метод «вибуху», метод природних наслідків і трудовий метод.

Також у практиці інклюзивного виховання доцільно застосовувати традиційну класифікацію методів навчання і виховання, що поділяє їх на словесні (наприклад, бесіди, розповіді), наочні (екскурсії до музеїв, театрів, галерей, виставок, кіно) та грастичні (ігри, праця, конкурси).

Форми організації інклюзивного виховання – це способи раціонального поєднання колективної та індивідуальної діяльності учнів через різні виховні заходи (організовані колективні дії) або виховні справи (частини загальної виховної роботи). Їх класифікують за кількістю учасників, напрямками діяльності, змістом і структурою. Традиційно виокремлюють масові, групові, мікрогрупові й індивідуальні форми.

Прикладом масових заходів можуть бути свята, що проводяться у вигляді днів, тижнів чи місячників, присвячених літературі, музиці, театру, кіно, дитячій книжці. Участь у них беруть усі школярі. Індивідуальні форми включають позакласне читання, заняття музикою, вишивання, малювання, колекціонування різних предметів, а також конкурси дитячих робіт і технічних конструкцій. Групові форми – це брейн-ринги, КВК, вікторини, рольові ігри та інші подібні заходи.

Ефективність виховної роботи значно зростає, якщо колективні, групові та індивідуальні форми поєднані в єдину систему, доповнюючи одна одну.

Виховання школярів та їх соціалізація відбуваються через різні види діяльності, що визначають основні форми організації інклюзивного виховання:

Позакласна пізнавальна діяльність, у рамках якої учні з особливими освітніми потребами беруть участь у загальношкільних позаурочних заходах, олімпіадах, конкурсах, концертах, конференціях, а також у загальношкільних лінійках, присвячених важливим подіям (перший і останній дзвінок, Свято Букваря, День знань тощо). В початковій школі це також тематичні, народознавчі, державні та професійні свята.

Спортивна діяльність, де створюються гуртки та секції, що допомагають дітям з обмеженими можливостями розвивати спортивні навички. Значущим є приклад олімпійських і паралімпійських спортсменів, які демонструють силу духу.

Художня діяльність, яка включає гуртки образотворчого мистецтва та прикладної творчості. Наприклад, малювання, що сприяє вираженню емоцій, розвитку дрібної моторики, координації, оригамі як вид творчості, що допомагає зменшити тривожність і поліпшити соціальні зв'язки. Також використовують костюмовані постановки, презентації, відео та інші наочні матеріали, а також читання книг, яке розвиває увагу, емпатію та відповідальність.

Ціннісно-орієнтаційна діяльність, що включає бесіди, диспути, зустрічі з цікавими особистостями, рольові ігри.

Вільне спілкування, що передбачає обговорення прочитаного, перегляд фільмів і діафільмів, прослуховування аудіозаписів, виступи запрошених гостей і самих учнів. Класні години організовують умови для продуктивного діалогу, сприяють формуванню соціальної зрілості.

Таким чином, основою виховання в інклюзивному класі є методи, розраховані на тривалий час, що поєднують когнітивні, емоційно-вольові й мотиваційні процеси з досвідом і мають корекційний характер. Педагог має створювати умови, які допоможуть кожній дитині розвиватися, самостверджуватися і реалізовувати свій потенціал.

Застосування цих методів і форм сприяє тому, що діти вчаться долати страхи, розвивають впевненість у собі, творчі здібності, координацію рухів і дрібну моторику. Результати гурткової роботи демонструють виставки дитячих робіт у школі та денному центрі, присвячені різним святкам.

Соціальний педагог і психолог-реабілітолог відіграють важливу роль у реабілітації та соціальній адаптації учнів з особливими освітніми потребами. Вони проводять індивідуальні й групові заняття, враховуючи індивідуальні особливості, та створюють програми арт-терапії, спрямовані на подолання бар'єрів у спілкуванні й розвиток талантів дітей. Постійно надаються консультації щодо взаємовідносин із однолітками, батьками й вчителями.

Також ведеться робота з батьками, що включає бесіди, консультації, лекції, анкетування для визначення пріоритетів у роботі з дітьми, рекомендації для кращого розуміння потреб дитини та відвідування сімей. Для педагогів організовують консультації, розробляють методичні рекомендації та словники термінів, а також проводять методичні наради.

2.2. Досвід соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі Чарторийського ліцею

У контексті реалізації державної політики в галузі освіти важливим завданням закладів загальної середньої освіти є створення інклюзивного освітнього середовища, що забезпечує рівні можливості для всіх здобувачів освіти, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Досвід Чарторийського ліцею свідчить про те, що ефективність інклюзивного навчання безпосередньо залежить від налагодженої системи соціально-педагогічної підтримки, яка охоплює низку цілеспрямованих напрямів діяльності.

Так, у Чарторийському ліцеї створено класи з інклюзивною формою навчання на допомогу слабозорим дітям, в яких вони не тільки навчаються

читати та писати, але і отримують кваліфіковану медичну допомогу. Для цих дітей створені та продовжують створюватись умови, щоб їх зір з роками поліпшувався і вони ніколи не змогли б відчувати себе обділеними, а, отримавши повноцінну освіту стали гідними громадянами своєї держави.

Варто зауважити, що в закладі загальної середньої освіти існує певний перелік послуг, які надаються дітям із порушенням зору: освітні, соціально-педагогічні, психологічні. Освітні послуги спрямовані на здобуття освіти з урахуванням відповідного рівня кожної дитини; соціально-педагогічні – виявлення та оцінювання потреб дитини, складання індивідуального плану та сприяння розвитку її соціальних навичок; психологічні – відновлення та корекцію психологічних функцій і якостей дитини з порушеннями зору, створення сприятливих умов для її розвитку.

Також у ліцеї з 2020 року впроваджено інклюзивне навчання для дітей із вадами психофізичного розвитку. Для цього в закладі загальної середньої освіти створено: реабілітаційна кімната відпочинку «Вільний простір», скринька бажань, куточок настрою (Додаток 1).

Основними напрямками інклюзивної роботи в закладі загальної середньої освіти є:

1. Створення умов для інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у початкових класах.
2. Підготовка персоналу до роботи в класах інклюзивного навчання.
3. Підготовка персоналу до роботи з батьками дітей, що мають особливі потреби.
4. Створення моделі комплексного надання послуг дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям через створення мультидисциплінарної команди.
5. Проведення консультативної роботи з батьками.
6. Проведення корекційних занять з дітьми з особливими освітніми потребами.

7. Поширення результатів позитивного досвіду навчання дітей з особливими освітніми потребами в класах інклюзивного навчання [42, с. 54].

Асистенти вчителів-реабілітологів працюють за складеними ними та узгодженими з керівництвом розкладами корекційних занять відповідно до індивідуалізованих планів розвитку, класних розкладів та потреб учнів займатися індивідуально, індивідуальних навчальних програм та індивідуальним календарним плануванням. Крім навчальної, здійснюється також і розвивальна та виховна робота.

Інклюзивне виховання не здійснюється у вигляді прямого засвоєння знань, цінностей та ціннісних орієнтацій і досвіду, а відбувається у процесі застосування системи педагогічних методів у межах цілісного педагогічного процесу, які включають у себе соціальні та суспільно значущі ситуації, оптимальні форми організації діяльності. При цьому особливе значення має адекватний добір змісту та використання його корекційних можливостей [33].

Одним з ключових аспектів організації інклюзивного навчання в ліцеї є проведення первинної психолого-педагогічної діагностики учнів із метою виявлення їхніх потреб, освітніх можливостей і рівня розвитку. Зокрема, у 2023 році психологічною службою закладу було здійснено обстеження учня першого класу з ознаками гіперактивності та порушенням адаптаційних механізмів. Результати діагностики стали підґрунтям для розроблення індивідуальної програми розвитку (ІПР), яка включала адаптацію навчального матеріалу, диференційовані завдання, індивідуальні заняття з логопедом та психологом, а також щоденну підтримку з боку асистента вчителя.

В освітньому процесі широко застосовуються методики, спрямовані на розвиток мовленнєвих, когнітивних, емоційно-вольових і соціальних навичок учнів з ООП. Так, учні другого класу з діагнозом «затримка психічного розвитку» систематично залучалися до занять із сенсорної інтеграції, логоритміки та арт-терапії. Використання прийомів малювання пальцями, аплікації, елементів казкотерапії сприяло зниженню тривожності, розвитку дрібної моторики та комунікативних умінь. Як результат – спостерігалось

покращення емоційного стану та підвищення рівня взаємодії з ровесниками (Додаток 1)

Інклюзивне середовище передбачає не лише адаптацію освітнього процесу, а й формування сприятливого мікроклімату в учнівському колективі. З цією метою в Чарторийському ліцеї систематично проводяться виховні заходи. Зокрема, до Міжнародного дня осіб з інвалідністю в закладі було організовано тиждень інклюзії, у межах якого відбулися:

- класні години «Світ без бар'єрів»;
- виставка малюнків «Ми всі різні – ми всі рівні»;
- майстер-клас із виготовлення прикрас, у якому брали участь діти з ООП;
- батьківський тренінг «Толерантність і партнерство в умовах інклюзивної освіти».

Такі заходи сприяють підвищенню рівня соціальної залученості учнів з ООП та формуванню позитивного ставлення до них з боку однолітків.

Важливою умовою результативності інклюзивної освіти є системна співпраця педагогів із батьками учнів з особливими освітніми потребами. У ліцеї налагоджено механізм залучення батьків до процесу розроблення ІПР, обговорення освітньої траєкторії дитини, участі у психолого-педагогічних консилиумах. Прикладом ефективної взаємодії стала спільна робота з родиною учня 9 класу з розладом аутистичного спектра: батьки активно співпрацювали з асистентом вчителя, долучалися до спільного планування занять і підтримували рекомендовані методи комунікації вдома, що дало позитивні результати у поведінковому розвитку дитини.

У Чарторийському ліцеї функціонує команда психолого-педагогічного супроводу, яка здійснює комплексний моніторинг освітнього прогресу учнів з ООП, координує роботу педагогів, асистентів, практичного психолога, соціального педагога та логопеда (за потреби). Наприклад, у роботі з учнем п'ятого класу, який мав труднощі в адаптації до колективу та навчальної діяльності, було розроблено покрокову стратегію залучення до шкільного життя.

Внаслідок цілеспрямованих заходів – індивідуального супроводу, соціальних тренінгів, позакласної підтримки – учень почав активно спілкуватися з ровесниками та демонструвати стабільні навчальні результати.

Отже, досвід Чарторийського ліцею підтверджує, що реалізація інклюзивної освіти можлива лише за умови комплексного підходу, який охоплює діагностику, індивідуалізацію освітнього процесу, корекційну підтримку, соціальну інтеграцію та співпрацю з родиною. Ефективність соціально-педагогічної діяльності визначається не лише застосуванням відповідних методик, а й реальним прагненням педагогічного колективу створити безпечне, доброзичливе та стимулювальне до розвитку середовище для кожної дитини.

2.3. Рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі

Успішне функціонування інклюзивного освітнього середовища неможливе без постійного вдосконалення соціально-педагогічної діяльності, яка забезпечує цілісну підтримку дитини з особливими освітніми потребами (ООП) у шкільному просторі. Враховуючи сучасні виклики, результати аналізу практики Чарторийського ліцею та потреби учасників освітнього процесу, можна виокремити низку напрямів, що потребують посилення.

Варто підвищувати професійну компетентність педагогів, для цього потрібно систематично організовувати курси підвищення кваліфікації з інклюзивної освіти; різні тренінги з психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП; семінари з тематики адаптації й модифікації навчальних програм, ведення індивідуальної програми розвитку (ІПР), роботи в мультидисциплінарній команді.

Також рекомендується залучати до таких заходів зовнішніх експертів – представників ІРЦ, науковців, практиків з інклюзії.

Слід посилити індивідуальну роботу з дітьми через впровадження ефективних методик діагностики потреб дитини. Регулярно оновлювати ІПР відповідно до динаміки розвитку, залучати додаткових фахівців (логопеда, дефектолога, психолога, реабілітолога) за потреби, використовувати сучасний інструментарій спостереження та оцінювання (наприклад, карти компетентностей, чек-листи адаптації).

Для того, щоб поглиблювати співпрацю з родинами рекомендовано проводити системні консультації з батьками щодо особливостей дитини та способів підтримки вдома. Також доречним є створення клубів батьківської взаємопідтримки або ж запровадження сімейних інклюзивних заходів (свята, проєкти, майстер-класи), які сприяють згуртованості та довірі.

Для формування позитивного ставлення до дітей з ООП у шкільному колективі важливо:

- упроваджувати виховні програми, спрямовані на розвиток емпатії, поваги до відмінностей, соціальної відповідальності;
- проводити інклюзивні тижні, акції, флешмоби, тематичні виставки;
- формувати в учнів навички медіації та взаємодопомоги;
- залучати дітей з ООП до позакласної діяльності на рівні з однолітками.

Щодо нашого досвіду практики в Чарторийському ліцеї, рекомендуємо оновити дидактичні засоби навчання з урахуванням потреб учнів з порушеннями зору, слуху, мовлення, а також впровадити програмно-апаратні комплекси для альтернативної комунікації (ПК, планшети, мобільні додатки).

Таким чином, удосконалення соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі вимагає системного підходу, міждисциплінарної співпраці, активної взаємодії з родинами та постійного підвищення професійного рівня педагогів. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню якості освіти для всіх учасників освітнього процесу, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження з'ясували, що:

1. Інклюзивне навчання – це цілісний процес організації освіти, який забезпечує рівний доступ до якісного навчання для всіх дітей. Воно передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку і соціального статусу. Його сутність полягає у визнанні різноманітності, безбар'єрності, адаптації освітнього процесу та наданні підтримки кожному учневі для максимальної реалізації його потенціалу в умовах закладу загальної середньої освіти.

2. Діти з особливими освітніми потребами (ООП) є неоднорідною категорією, яка включає дітей з порушеннями розвитку, хронічними захворюваннями, психоемоційними або поведінковими труднощами. Вони потребують індивідуального підходу, адаптованого освітнього середовища, психолого-педагогічної підтримки та сприятливих умов для соціалізації. Соціально-педагогічна характеристика таких дітей охоплює аналіз їхніх когнітивних, емоційно-вольових, комунікативних та поведінкових особливостей, що є підґрунтям для побудови ефективної системи інклюзивної освіти.

3. Соціально-педагогічна діяльність в інклюзивному освітньому середовищі передбачає комплексну підтримку дітей з особливими освітніми потребами, спрямовану на їхню адаптацію, розвиток, інтеграцію та соціалізацію. Її особливістю є індивідуальний підхід, тісна взаємодія з родинами, мультидисциплінарна співпраця фахівців, створення безпечного і доступного середовища та формування толерантного ставлення до різноманітності у шкільному колективі.

4. Соціально-педагогічна робота з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі охоплює такі основні напрями, як діагностика потреб, адаптація до освітнього процесу, психолого-педагогічна підтримка, розвиток соціальних

навичок та залучення до шкільного життя. Її реалізація відбувається поетапно: підготовчий (вивчення особливостей дитини), організаційно-корекційний (впровадження індивідуального супроводу), адаптаційно-розвивальний (соціалізація) та аналітичний (оцінка результатів). Такий підхід забезпечує цілісність і системність підтримки дитини з ООП у закладі загальної середньої освіти.

5. Досвід Чарторийського ліцею засвідчує ефективність комплексного підходу до соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзії, що поєднує індивідуальний супровід дітей з ООП, співпрацю з батьками, залучення мультидисциплінарної команди та активну участь у виховних і просвітницьких заходах. Практика ліцею демонструє позитивні результати в адаптації, розвитку і соціалізації таких дітей, що підтверджує важливість постійної підтримки та гнучких педагогічних стратегій в інклюзивному освітньому процесі.

6. Для підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі доцільно вдосконалити систему підготовки педагогів до роботи з дітьми з ООП, забезпечити якісний міждисциплінарний супровід, посилити партнерство з батьками, удосконалити індивідуальні програми розвитку та поліпшити матеріально-технічне забезпечення закладів освіти. Важливим є також формування толерантного ставлення до різноманітності у шкільному колективі та впровадження інноваційних методик підтримки інклюзії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев Т. Соціальна педагогіка як наукова дисципліна : досвід і перспективи розвитку. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. № 3. С. 4-8.
2. Бойченко В. Л. Організація соціально-педагогічної діяльності з дітьми в освітньому інклюзивному середовищі : магістерська робота / науковий керівник – Ія Миколаївна Шимко. Кривий Ріг, 2022. 64 с.
3. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 10-14.
4. Бондар В. І. Педагогіка інклюзії: теорія і практика. Київ: Логос, 2020.
5. Борисов В.В., Вдовенко І. С., Гончаренко О. М. Аналіз рівня готовності майбутніх педагогів до організації і забезпечення інклюзивного навчання як інновації сучасної професійної освіти. 2020. URL : <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/download/508/554/615>
6. Будник О. Б. Соціально-педагогічна діяльність учителя початкової школи : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : ПП Бойчук А. Б., 2012. 212 с.
7. Василенко О. М. Проблеми та перспективи впровадження інклюзивного навчання у вітчизняні загальноосвітні заклади. *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського : Сер. : Педагогіка і психологія*. Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. Вінниця : ТОВ Планер, 2010. Вип. 32. 256 с.
8. Василенко О. М. Соціально-педагогічна робота з учнями з особливими потребами в загальноосвітній школі інклюзивної орієнтації. URL : https://uu.edu.ua/upload/Inclusiya/Novini/2012/Vasilenko_Soc_ped_robota.pdf
9. Великжаніна Д. В. Актуальні орієнтири професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Інноваційна педагогіка. Теорія і методика професійної освіти*. Випуск 62. Том 1. 2023. С. 115-121.
10. Власик М. Робота соціального педагога в інклюзивному класі. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2020/1/11.pdf

11. Волошина О. В. Інклюзивна освіта як педагогічна проблема. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун.-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*: зб. наук. праць. Випуск 31. / редкол. : В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця : Планер, 2010. С. 166-170.
12. Інклюзія як нова філософія освіти. *Радість дитинства – вільні рухи*. 2009. № 4. С. 8-10.
13. Казаннікова О. В. Специфіка практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів в умовах інклюзивного навчання. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. № 6. 2017. С. 173-186.
14. Колосова О. В., Кронівець Т. М., Хіля А. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей з інвалідністю в середовищі різноманіття: досвід ЄС. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у професійній підготовці фахівців: методика, теорія, досвід, проблеми*. Випуск 64. 2022. С. 88-96.
15. Колупаєва А. А., Єфімова С. М. Навчальний курс : Вступ до інклюзивної освіти. К., 2010. 19 с.
16. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади : монографія. К. : Педагогічна думка, 2007. 458 с.
17. Колупаєва А. А., Данілавичюте Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник. К. : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 192 с.
18. Кривоносова О. В. Інклюзивна освіта в Україні URL : www.education-inclusive.com/shho-take-inklyuziya
19. Лапшина І. С. Наукові засади управління інклюзивним освітнім простором. *Педагогіка формування творчої особистості у вищих і загальноосвітніх школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2012. Вип. 24 (77). С. 188-193.
20. Лехолетова М. , Лях Т., Сапіга С. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Соціальна робота та соціальна освіта*. № 1(12). 2024. С. 89-96.

21. Максименко Н. В Україні зростає кількість дітей-інвалідів. *УНІАН Здоров'я*. 2011. № 46. С. 3. URL : <http://ei.kharkov.ua>
22. Методичні рекомендації щодо специфіки роботи соціального педагога в інклюзивному середовищі школи / укладач: О. О. Мішкулинець. Мукачево, 2019. 55 с.
23. Міщик Л. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2012_5/12mliupn.pdf
24. Національна Асамблея Інвалідів України. Програма: «Через освіту до соціальної інтеграції». URL : <http://naiu.org.ua>
25. Обухівська А. Діяльність психолого-медико-педагогічних консультацій в умовах інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. К : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. 149 с.
26. Освіта Полтавщини назустріч дітям (з досвіду впровадження інклюзивної освіти у навчальних закладах області) : інформаційно-методичний посібник / [упорядник І. О. Калініченко]. Полтава : ПОППО, 2012. 62 с.
27. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська та ін. ; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. К. : А. С. К., 2012. 308 с.
28. Особливості роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Вісник №4 НДЛ інклюзивної освіти*. / Укладачі : Л. А. Савчук, І. В. Юхимець. Рівне : РОППО, 2013. 53 с.
29. Размолодчикова І. Формування готовності майбутнього соціального педагога до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/27300/1/Ivanna.pdf>
30. Робота соціального педагога в закладах освіти : [конспект лекцій для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка та практична психологія»] / Л. П. Сокольська. Хмельницький : ХНУ, 2006. 98 с.
31. Сак Т.В., Таранченко О.М. Інклюзивне навчання: особливості організації. Київ: Інститут спеціальної педагогіки, 2014

32. Саламанська декларація: про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами : [прийнята Всесвітньою конференцією з питань освіти осіб з особливими потребами : доступність і якість]. К., 2000. 21 с.

33. Семак С. Інклюзивна освіта : сутність, поняття, термінологія URL : <http://doshkilla.blogspot.com/2012>

34. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти/ Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авторів : А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. К., 2007. 128 с.

35. Сухоцька І. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2022. Випуск 37. С.173-180.

36. Ткачук О., Дідик Л. Діти з особливими освітніми потребами: діагностика і шляхи розвитку. *Завуч*. 2013. №16 (514). С. 8-12.

37. Чайковський М. Є., Добровіцька О. О. Соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в інклюзивному освітньому просторі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Університет «Україна», 2018. 271 с.

38. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки. К. : Центр учбової літератури, 2016. 248 с.

39. Шевців З. Педагогічні умови формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 1 (56). 2017. С. 5-9.

40. Шевців З. Соціально-педагогічна компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи як умова ефективної професійної діяльності. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Випуск 19. С. 375-379.

41. Шевців З. М. Теоретичні засади інклюзивної педагогіки. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. *Наукові записки РДГУ*. Випуск 13 (56). Рівне : РДГУ, 2016. С.152-155.
42. Шнайдер В. В. Інклюзивна освіта: теоретико-методологічні, організаційні засади впровадження : навчальний посібник. Хмельницький, 2010. 287 с.
43. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти. *Шлях освіти*. 2009. № 2. С. 24-28.
44. Лотвин І. Напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі: доповідь. *Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення: програма XVI Всеукр. наук.-практ. конфер. науковців, аспірантів та студентів (Луцьк, 14 травня 2025 р.)*. С. 9.
45. Лотвин І. Напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності з дітьми в інклюзивному освітньому середовищі. *Педагогіка* : зб. наук. пр. : матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конфер. науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (14 травня 2025 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2025. С. 83–85.
46. Лотвин І. Сутність і зміст соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання: доповідь. *Освіта в сучасних викликах: програма I Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 27–28 берез. 2025 р.)*. С. 33.
47. Beazidou E. Socio-pedagogical practices towards inclusive education implemented by teachers in their classrooms. *International Journal of Social Pedagogy*. 2023. Vol. 12 (1). DOI: <https://doi.org/10.14324/111.444.ijsp.2023.v12.x.015>
48. Blatchford, P., Kutnick, P., Baines, E. & Galton, M. Toward a social pedagogy of classroom group work. *International Journal of Educational Research*. 2003. Vol. 39(1). P. 153–72.

ДОДАТКИ

Додаток 1



(Куточок настрою)



(Одне із занять)



(Сенсорна кімната)